UDC 94:377.36](477-074+430)«1941/1944»

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3729-2021-13-36-63>

Organization of Work of Vocational Education Institutions in the German Occupation Zones of Ukraine in 1941-1944: Historical and Pedagogical Aspects

Anatolii Brekhunets

Doctor of Philosophy in Pedagogy (Ph.D), Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Technological Education and Computer Graphics, Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

✉ 30, Sukchomlinsky Street, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine, 08401

E-mail: anatolii10085959@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7935-5300>

Vasyl Vasenko

Doctor of Philosophy in Pedagogy (Ph.D), Head of the Department of Theory and Methods of Technological Education and Computer Graphics, Associate Professor, Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

✉ 30, Sukchomlinsky Street, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine, 08401

E-mail: vvvasenko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2527-6359>

Oleksii Honcharenko

Doctor of Historical Sciences (Dsc), Professor of the Department of Theory and Methods of Technological Education and Computer Graphics, Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

✉ 30, Sukchomlinsky Street, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine, 08401

E-mail: oleksijghoncharenko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8882-6397>

Date of receipt of the article: April 15, 2021

Article accepted for publication: June 02, 2021

Організація роботи закладів професійної освіти у німецьких окупаційних зонах України в 1941–1944 рр.: історико-педагогічні аспекти

Анатолій Іванович Брехунець

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики технологічної освіти і комп'ютерної графіки, ДВНЗ «Переяслав-

Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

✉ вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська область, Україна, 08401

Василь Васильович Васенко

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії і методики технологічної освіти і комп'ютерної графіки, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

✉ вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська область, Україна, 08401

Олексій Миколайович Гончаренко

доктор історичних наук, професор кафедри теорії і методики технологічної освіти і комп'ютерної графіки, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

✉ вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська область, Україна, 08401

Дата надходження статті: 15 квітня 2021 р.
Стаття прийнята до друку: 02 червня 2021 р.

Abstract

The article considers the historical and pedagogical aspects of the creation of vocational education institutions system in the German occupation zones of Ukraine during the Second World War. **The purpose** of the article is to theoretically reconstruct and disclose the main foundations of Nazi policy in the field of vocational education, which was carried out in the occupation zones of Ukraine, to distinguish and compare the effectiveness of relevant measures in the «Galicia» district, the area of responsibility of the Temporary military administration, the Military zone and the Reichskommissariat «Ukraine». The authors of the article use **methods** of retrospective, historical-comparative, relatively comparable and chronological analysis of the identified sources, as well as classification and systematization of statistical data on vocational education institutions restored by the German occupation authorities. **The results.** As a result, it was found out that the urgent need of the German occupation

authorities for personnel support in many industries, agriculture, medicine and the service sector led to the need to resume the work of vocational education institutions, although this contradicted the strategic goal of the occupation of Ukraine. This is confirmed by the historical, comparative and structural-functional analysis of the regulatory documents of the Reich Ministry of the Eastern occupied territories, reports in the local press of the occupation zones of Ukraine. The types of vocational education institutions that worked in the occupation zones of Ukraine are revealed. The separate faculties of technical universities, as well as medical, agricultural and teacher institutes worked in Ukraine. In the most systematic dimension, these trends can be traced in the Galicia district and the area of responsibility of the Temporary military administration. In a similar vein, the work of secondary vocational education institutions is reconstructed. In the worst condition, the work of vocational education institutions was carried out on the territory of the Reichskommissariat «Ukraine», since its head E. Koch opposed the rational measures of A. Rosenberg as the head of the Reich Ministry for the Occupied Eastern Territories. It is stated that some of the German regional managers, organizing the broad exploitation of the captured territorial array, needed personnel, and therefore, in this area, they actually acted at their own discretion.

Conclusions. It was concluded that the part of the educational institutions of the vocational education system of the German occupation zones of Ukraine managed to train qualified specialists and send them to work. Most of their graduates were students and pupils of former Soviet educational institutions, as well as Ukrainian youth who received initial vocational training.

Key words: occupation authorities, professional education, vocational school, technical school, institute, qualified personnel, course training.

References

1. Bilavych, H.V. (2016). *Teoriia i praktyka vykhovannia hospodarskoi kultury uchniv ta doroslykh u Zakhidnii Ukraini (druga polovyna KhKh – seredyna 40-kh rokiv KhKh stolittia* [Theory and practice of raising the economic culture of students and adults in Western Ukraine (the second half of the 19th – mid-40s of the 20th century)]. *Doctor's thesis*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

2. Borysov, V.L. (2009). Kulturno-osvitni protsesy u m. Dnipropetrovsku v umovakh nimetsko-fashystskoi okupatsii (1941–1943 rr.) [Cultural and educational processes in Dnepropetrovsk under the conditions of Nazi occupation (1941–1943)]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Istorii ta arkhеolohiia – Bulletin of the Dnipropetrovsk University. Series: History and Archeology*. 1, 76 – 89 [in Ukrainian].

3. Vypusk likariv u Vinnytskomu medychnomu instytuti [Graduation of doctors at the Vinnitsa Medical Institute]. *Holos Dnipro – Voice of the Dnieper*. November 1, 1942 [in Ukrainian].

4. Vypusk silskohospodarskoi shkoly u Kostiantynohradi [Graduation from an agricultural school in Konstantinograd]. *Ukrainskyi holos – Ukrainian voice*. August 20, 1943 [in Ukrainian].

5. Vypusk u Vinnytskomu budivelnomu tekhnikumy [Graduation at Vinnytsia Construction College]. *Ukrainskyi holos – Ukrainian voice*. August 27, 1942 [in Ukrainian].

6. V pedahohichnomu instytuti [At the Pedagogical Institute]. *Nove Zaporizhzhia – New Zaporizhzhia*. December 21, 1941 [in Ukrainian].

7. V shchaslyve maibutnie [In a happy future]. *Nove Zaporizhzhia – New Zaporozhye*. June 20, 1942 [in Ukrainian].

8. Haliv, M. (2010). *Mizh serpomolotom i svastykoiu: osvita na Drohobychchyni u 1939–1944 rr.* [Between sickle-hammer and swastika: education in Drohobychin in 1939–1944] Drohobych [in Ukrainian].

9. Hinda, V. (2012). Osvitnia polityka natsystiv v raikhskomisariati «Ukraina» [The educational policy of the Nazis in the Reichskommissariat «Ukraine»]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: zb. nauk. Statei – Pages of the military history of Ukraine: sb. Scientific articles*. 15, 61–75 [in Ukrainian].

10. Honcharenko, I.V. (2012). Profesiiina osvita na terenakh Raikhskomisariatu «Ukraina» [Professional education on the territory of the Reichskommissariat «Ukraine»]. *Candidate's thesis*. Pereiaslav-Khmelnytskyi [in Ukrainian].

11. Honcharenko, O.M., Honcharenko, I.V. & Kunytskyi, M.P. (2014). Natsytska okupatsiina polityka u sferi osvity na terenakh Raikhskomisariatu «Ukraina» (1941–1944) [Nazi occupation policy in the field of education in the territory of the Reichskommissariat «Ukraine» (1941–1944)]. Kyiv: NVTs «Profi» [in Ukrainian].

12. Honcharenko, O. (2020). Mistse oblasnykh uprav u systemi hitlerivskoho okupatsiinoho aparatu vlady: protses stvorennia, sluzhbovi kompetentsii, kharakterystyky kerivnykiv (1941–1942) [The place of regional administration in the system of Hitler's occupation apparatus of power: the process of creation, official competences, characteristics of the heads of 1941–1942]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istorii – Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History*. 31, 53–62. DOI 10.31652/2411-2143-2019-31 [in Ukrainian].

13. Honcharenko, O. (2008). Silskohospodarska osvita v Raikhskomisariati «Ukraina»: do pytannia pro vidnovlennia diialnosti navchalnykh zakladiv ta sroby pidhotovky kvalifikovanykh fakhivtsiv (1941–1944) [Agricultural education in the Raikhskommissariat «Ukraine»: to the question of resuming the activities of educational institutions and attempts to train qualified specialists (1941–1944)]. *Ukrainskyi selianyn – Ukrainian peasant*. 11, 154–157 [in Ukrainian].

14. Honcharenko, O. & Potylchak O. (2021). Normatyvno-pravove vrehuliuvannia povedinky mistsevoho naselennia u zonakh vidpovidalnosti Tymchasovoi viiskovoi administratsii ta Raikhskomisariatu «Ukraina» (lito 1941 – zyma 1942) [Legal regulation of local population behaviour in the provisional Militari and Reichkommissariat «Ukraine» (the summer of 1941–winter of 1942)]. *Shhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*. 18, 167–175. DOI 10.24919/2519-058X.18.226506 [in Ukrainian].

15. Honcharenko, O.M. (2011). *Funktsionuvannia okupatsiinoi administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina»: upravlinsko-rozporiadchi ta orhanizatsiino-pravovi aspekty (1941–1944 rr.)* [Functioning of the occupational administration of the Reichskommissariat «Ukraine»: managerial and administrative, and organizational-legal aspects (1941–1944)]: monohrafiia. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].

16. Dobrov, P.V. & Bystra, M.O. (2006). *Systema osvity v Donbasi u roky Velykoi Vitchyznianoi viiny* [Education system in the Donbass during the Great Patriotic War]. Donetsk: Nord-Pres [in Ukrainian].

17. Yerzhabkova, B. (2008) *Shkilna sprava ta shkilna polityka v reikhskomisariati «Ukraina» (1941–1944) u svitli nimetskykh dokumentiv* [School business and school policy in the Reich Commissariat «Ukraine» (1941–1944) in the light of German documents]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

18. Zhosan, O. (2013). *Tendentsii rozvytku shkilnoi navchalnoi literatury v Ukraini (20-ti – 80-ti roky XX stolittia)* [Trends in the development of school educational literature in Ukraine (20s – 80s of the XX century)]. Kirovohrad: Eksliuzyv–system [in Ukrainian].

19. Zinko, Yu.A. & Hryhorchuk P.S. (2004). *Zaklady kultury ta osvity Vinnychchyny v umovakh fashystskoi okupatsii (1941–1944 rr.)* [Institutions of culture and education of Vinnitsa region under the conditions of fascist occupation (1941–1944)]. *Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty – History of Ukraine: little-known names, events, facts.* 26, 230–237 [in Ukrainian].

20. Kytsak, B.V. (2018). *Medychne zabezpechennia naselennia v Raikhskomisariati «Ukraina» v 1941–1944 rr.* [Medical support of the population in the Reichskommissariat «Ukraine» in 1941–1944]. *Candidate's thesis.* Zhytomyr [in Ukrainian].

21. Masnenko V.V. (2005). *Cherkaskyi pedahohichnyi instytut u period okupatsii 1942–1943 rr.* [Cherkasy Pedagogical Institute during the occupation of 1942–1943]. *Cherkashchyna v konteksti istorii Ukrainy. Materialy Druhoi naukovo-kraieznavchoi konferentsii Cherkashchyny (do 60-richchia Peremohy u Velykii Vitchyzniani viini 1941–1945 rr.) – Materials of the Second Scientific and Local Lore Conference of the Cherkasy Region (on the 60th anniversary of the Victory in the Great Patriotic War of 1941–1945).* Cherkasy: Vash dim. 182–288 [in Ukrainian].

22. Mohyliuk S.V. (2012). *Nauka v heneralnomu okruzi «Dnipropetrovsk» v period nimetskoï okupatsii (1941–1943 rr.): vyshchi navchalni zaklady na sluzhbi okupantiv (na prykladi diialnosti Dnipropetrovskoho ukrainskoho derzhavnogo universytetu ta Dnipropetrovskoho instytutu inzheneriv transportu)* [Science in the general district «Dnepropetrovsk» during the German occupation (1941–1943): higher educational institutions in the service of the invaders (on the example of the activities of the Dnepropetrovsk Ukrainian State University and the Dnepropetrovsk Institute

of Transport Engineers)]. *Intelihentsiia i vlada. Serii: Istorii – Intelligentsia and power. Series: History*. 24, 135–147 [in Ukrainian].

23. Navchannia v Kharkivskomu silskohospodarskomu instytuti [Training at the Kharkov Agricultural Institute]. *Vidbudova – Restoration*. November 17. 1942 [in Ukrainian].

24. Narodnoe obrazovanye v Khersone [Public education in Kherson]. *Holos Donbassa – Voice of Donbass*. April 16. 1943 [in Ukrainian].

25. Nesterenko V.A. (2005). Okupatsiinyi rezhym u viiskovii zoni Ukrainy v 1941–1943 rr. (administratyvnyi, ekonomichnyi ta sotsiokulturnyi aspekty) [Occupation regime in the military zone of Ukraine in 1941-1943 (administrative, economic and sociocultural aspects)]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

26. Novi likari [New doctors]. *Nove Zaporizhzhia – New Zaporozhye*. July 28. 1942 [in Ukrainian].

27. Oholoshennia okruzhnoi silskohospodarskoi shkoly [Announcement of the district agricultural school]. *Vidbudova – Restoration*. November 12. 1942 [in Ukrainian].

28. Oholoshennia [Announcement]. *Vidbudova – Restoration*. November 19. 1942 [in Ukrainian].

29. Oholoshennia [Announcement]. *Holos Dnipra – Voice of the Dnipro*. September 23. 1941 [in Ukrainian].

30. Oholoshennia [Announcement]. *Holos Dnipra – Voice of the Dnipro*. October 8. 1941 [in Ukrainian].

31. Oholoshennia [Announcement]. *Holos Dnipra – Voice of the Dnipro*. November 2. 1941 [in Ukrainian].

32. Oholoshennia [Announcement]. *Holos Dnipra – Voice of the Dnipro*. November 5. 1941 [in Ukrainian].

33. Oholoshennia [Announcement]. *Holos Dnipra – Voice of the Dnipro*. January 1. 1942 [in Ukrainian].

34. Oholoshennia [Announcement]. *Holos Dnipra – Voice of the Dnipro*. April 8. 1942 [in Ukrainian].

35. Oholoshennia [Announcement]. *Holos Dnipra – Voice of the Dnipro*. July 31. 1942 [in Ukrainian].

36. Oholoshennia [Announcement]. *Holos Dnipra – Voice of the Dnipro*. November 6. 1942 [in Ukrainian].

37. Oholoshennia [Announcement]. *Ukrainskyi holos – Ukrainian voice*. August 13, 1942 [in Ukrainian].

38. Pankivskyi K. (1959). Roky nimetskoï okupatsii [Years of German occupation]. Niu-York [in Ukrainian].

39. Ponovleno vidkryttia shkil v Ukraini [The opening of schools in Ukraine was resumed]. *Holos Dnipro – Voice of the Dnipro*. April 5. 1942 [in Ukrainian].

40. Potylchak O. (2006). Natsystska polityka u sferi pidhotovky spetsialistiv iz serednoiu ta vyshchoiu spetsialnoiu osvitoiu v Ukraini (1942–1944 rr.) [Nazi policy in the field of training of specialists with secondary and higher special education in Ukraine (1942–1944)]. *Arkhivy okupatsii* [Archives of the occupation]. K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademii». 782–790 [in Ukrainian].

41. Po Ukraini [In Ukraine]. *Konstantynohradski novi visti – Konstantinograd news*. July 15. 1942 [in Ukrainian].

42. Proftekhosvita m. Zaporizhzhia [Vocational education in Zaporozhye]. *Nove Zaporizhzhia – New Zaporizhzhia*. November 16. 1941 [in Ukrainian].

43. Silskohospodarska shkola v Shpanovi [Agricultural School in Shpanov]. *Ukrainskyi holos – Ukrainian Voice*. October 7. 1943 [in Ukrainian].

44. Spudka I. (2002). Osvitnia polityka nimetsko-fashystskykh zaharbnikov na okupovanii terytorii Ukrainy [Educational policy of Nazi invaders in the occupied territory of Ukraine]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnoho universytetu – Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhia State University*. XIV, 117–182 [in Ukrainian].

45. Spudka I.M. (2011). Systema osvity chasiv okupatsii na terytorii Zaporizkoi oblasti [The system of education during the occupation in the Zaporizhzhia region]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific works of the Faculty of History of Zaporizhzhia State University*. XXX, 123–132 [in Ukrainian].

46. Spudka I.M. (2018). Vyshchi ta naukovi instytutysii chasiv natsystskoi okupatsii na terytorii Ukrainy (na prykladi okruhu «Dnipropetrovsk» Reikhskomisariatu Ukraina) [Higher and scientific institutes of the time of Nazi occupation in Ukraine (on the example of the Dnepropetrovsk district of the Reichskommissariat Ukraine)]. *Skhid – East*. 4, 30–36 [in Ukrainian].

47. Stelnykovych S.V. (2016). Natsystyskyi okupatsiinyi rezhym na terytorii Zhytomyrsko-Vinnytskoho rehionu i mistseve naselennia: paraleli isnuvannia y borotby (1941–1944 rr.) [The Nazi Occupation Regime in the Zhytomyr and Vinnytsia Region and the Local Population: Parallels in Daily Life and Struggle (1941–1944)]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

48. Stefaniuk H. V. (2004). Shkilnytstvo v Zakhidnii Ukraini pid chas nimetskoï okupatsii (1941–1944 rr.) [Schooling in Western Ukraine during the German occupation (1941–1944)]. *Candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

49. Ukrainska tekhnichna shkola [Ukrainian Technical School]. *Ukrainskyi holos – Ukrainian Voice*. September 23. – 1943.

50. Khersonska morska shkola [Kherson Marine School]. *Holos Dnipro – Voice of the Dnipro*. July 31. 1942 [in Ukrainian].

Вступ

Війни завжди супроводжували, і цілком очевидно, як засвідчує сучасна практика міжнародних відносин, на жаль, будуть і надалі супроводжувати історію людства. Саме по собі явище військового конфлікту не є чимось дивним, унікальним, чи то непритаманним історії людської цивілізації. Так само і для населення країни, яку перемогли та ще й окупували певну її територію, настають «нелегкі часи», у тому числі і в освітній сфері. Часто у цій галузі суспільного життя формуються деструктивні явища, а саме освітнє життя занепадає або певним чином трансформуючись, пристосовується до обслуговування потреб не місцевого окупованого суспільства, а країни-окупанта. Період Другої світової війни, коли упродовж 1941–1944 рр. на території України функціонувала система німецького окупаційного режиму, не став винятком із цієї реальності.

Актуальність статті зумовлюється тим, що проблема відновлення роботи закладів професійної освіти в окупаційних зонах України періоду 1941–1944 рр. усе ще потребує додаткових дослідницьких пошуків, оскільки, в історії педагогіки вона не є достатньо вивченою. Здебільшого її вивчають представники історичної науки. Зважені оцінки створення та результативності роботи окупаційної системи освіти містяться у працях П. Добро-

ва та М. Бистрої [1], О. Гончаренка [2; 3; 4], І. Гончаренко [5; 6], В. Гінди [7], Б. Єржабкової [8], О. Потильчака [9; 10], Г. Стефанюка [11], І. Спудки [12], В. Масценка [13], С. Могилюк [14]. І лише М. Галів [15], Г. Білавич [16] та О. Жосан [17] розглядають цю проблему в контексті історії педагогіки.

Матеріал і методи досліджень

Автори публікації використовують методи ретроспективного, історико-порівняльного, порівняльно-зіставного та хронологічного аналізу виявлених джерел, а також класифікації та систематизації статистичних даних щодо відновлених німецькими окупаційними властями закладів професійної освіти. У результаті, з'ясовано, що гостра потреба німецької окупаційної влади у кадровому забезпеченні багатьох галузей промисловості, сільського господарства, медицини та сфери обслуговування призвели необхідності відновлення роботи закладів професійної освіти, хоч це й суперечило стратегічній меті окупації України. Це підтверджується історико-порівняльним і структурно-функціональним аналізом нормативно-правових документів Райхсміністерства східних окупованих територій, повідомлень у місцевій пресі окупаційних зон України.

Наративні джерела дослідження віднайдено у матеріалах німецької окупаційної періодики: оголошення про прийом учнів та студентів, нормативні вказівки німецьких та місцевих органів влади, публічні виступи окупаційних адміністраторів. Автори дослідження використовують висновки істориків, які стверджують про достовірність цих повідомлень, оскільки перевіряли їх на прикладі архівних джерел (Гончаренко, Гончаренко & Куницький, 2014).

Результати та їх обговорення

Розглядаючи проблему відновлення роботи закладів освіти у воєнну добу, слід брати до уваги існування в Україні декількох німецьких окупаційних зон. Спочатку загарбані Вермахтом території України перебували у складі Тимчасової військової адміністрації, представленої армійськими тиловими установами. З часом, а цей процес інколи затягувався до декількох місяців, а то майже й річного терміну, військові передавали владу керівництву новопосталих адміністративних структур – дистрикту «Гали-

чина» (сучасні Тернопільська, Івано-Франківська і Львівська області), який входив до Генерального губернаторства (далі – ДГ) та Райхскомісаріату «Україна» (далі – РКУ). Процес передачі повноважень від військових властей до цивільної адміністрації РКУ проводився двічі – восени 1941 та у цей же період в 1942 рр. А от північні і південно-східні області України так і залишились у зоні відповідальності Вермахту, яку і прийнято називати Військовою зоною окупації (далі – ВЗО) (Гончаренко, 2020: 53; Гончаренко, Потильчак, 2021: 167). Зміни в керівництві окупаційних зон України безпосередньо впливали на ставлення влади до налагодження освітньої системи для місцевого (ненімецького) населення.

Політична верхівка нацистського Третього Райху не була монолітною і одноставною у суто тактичних питаннях здійснення окупаційної політики в Україні. На фоні ортодоксального оточення А.Гітлера виділяється постать А.Розенберга і частини військових, які пропонували проводити заходи, більш лояльні до українців. А от А.Розенберг, який із 1941 р. очолював Райхсміністерство східних окупованих територій, мало того, що пропонував відкрити в Києві університет, та ще й закликав до відродження національної самосвідомості українців. Парадоксальність ситуації виявилась у тому, що Е.Кох, який управляв найбільшим окупаційним формуванням під назвою Райхскомісаріат «Україна» (далі – РКУ), відмовлявся виконувати вказівки свого керівника – А.Розенберга. Між двома відомствами розпочалася справжня «війна законів», у яку були втягнуті генеральні комісари та керівники гебітскомісаріатів (Гончаренко, 2011: 257). Утім, якими б не були плани німецьких властей та їх особисте бачення шляхів і засобів здійснення окупаційної політики, на них почала впливати суворая реальність, яка виявилась у гострій нестачі кваліфікованих кадрів. Тому, не лише генеральні комісари, а подекуди й гебітскомісари відновлювали, створювали і припиняли роботу навчальних закладів на власний розсуд. Те ж саме стосується і військових, на яких також суто формально поширювались нормативні акти відомства А.Розенберга.

Нормативним актом відомства А.Розенберга, заборонялась вища освіта в РКУ, водночас, дозволялась робота медичних, ветеринарних, сільськогосподарських та природничих факультетів. У лю-

тому ж 1942 р., відповідно до Директив про шкільну освіту, в РКУ запроваджувалося семирічне навчання. Перші чотири роки діти повинні були навчатися в народних школах, де здобували початковий рівень освіти, після чого вступали до трирічних професійних шкіл. Випускники цих шкіл мали право навчатися у технікумах із дворічним терміном навчання. Проти цього виступив Е.Кох, який взагалі заборонив існування інших закладів освіти, окрім чотирирічних народних шкіл і невеликої кількості технікумів. Проте з часом, внаслідок реакції відомства А.Розенберга, йому довелося визнати необхідність існування професійних шкіл. В РКУ почали працювати народні школи, дворічні професійні підготовчі школи та трирічні середні професійні школи, училища і технікуми (Єржабова, 2008: 83, 84, 86).

У довоєнний період в УРСР професійну підготовку здійснювали 173 вищих навчальних заклади, у яких навчалося 196800 студентів, 693 технікуми та середні спеціальні школи контингент яких становив 196200 осіб. У ремісничих та фабрично-заводських училищах навчалося 326000 учнів (Потильчак, 2006: 261). Звісно, що з окупацією України військами Німеччини навіть мови не йшлося про відновлення цілісної системи професійної освіти, яка існувала до війни. По-перше, такої кількості спеціалістів окупаційна влада в умовах знищеної господарської інфраструктури не потребувала. По-друге, в німецьких властей були відсутні матеріально-технічні ресурси аби забезпечити повноцінне їх функціонування.

Першими німецькими окупаційними установами, яким і довелося займатися питаннями відновлення закладів системи професійної освіти, у тому числі і вищої її ланки, стала ТВА. Лише на теренах майбутнього ДГ військові майже нічого не встигли запровадити у сфері освіти, оскільки цю структуру було створено вже 1 серпня 1941 р. ТВА проявляла виразну лояльність до питання відновлення українських ВНЗ та середніх професійних закладів освіти. Так, вже у період осені 1941 р. в Україні розпочалась заходи із відновлення роботи немалої кількості ВНЗ. У Києві, Дніпропетровську та Харкові планувалося відновлення роботи університетів та ВНЗ технічного, педагогічного, сільськогосподарського, медичного профілів. Подекуди ВНЗ таки відкрилися і в них навіть розпочався навчальний процес. Це

стосується Уманських сільськогосподарського та учительського інститутів, Київського та Вінницького медичних інститутів, окремих факультетів технічних вишів. Але справжня катастрофа для багатьох ВНЗ склалась у період, коли відповідні території були передані у відання адміністрації РКУ. Відповідні заклади освіти або припиняли свою роботу, або ж перетворювались на заклади середньої професійної освіти, а ті у свою чергу розпочинали підготовку робітничих кадрів. Певні винятки були зроблені для медичних інститутів, оскільки, влада відчувала гостру нестачу кадрів відповідної кваліфікації. В іншому ж, окрім обіцянок, німецькі власті нічого не пропонували, відкладаючи це питання до закінчення війни (Гончаренко, 2008: 154, 155). Так, наприклад, у вересні 1941 р. прийом студентів на I курс оголосив Херсонський сільськогосподарський інститут. Також підлягали реєстрації і студенти старших курсів (Відбудова. 12 листопада. 1942). Та вже на початку 1942 р. при переході в підпорядкування адміністрації РКУ статус закладу освіти було змінено. На базі інституту було створено сільськогосподарську школу, із чотирьохрічним терміном навчання, яка готувала лише агрономів (Відбудова. 19 листопада. 1942).

У Запоріжжі, яке до вересня 1942 р. перебувало у віданні ТВА, було створено учительський інститут із трирічним терміном навчання. До навчання повинні були зголоситись студенти 4 курсу колишнього педагогічного вишу, заняття із якими розпочиналось 15 грудня 1941 р. До складу педагогічного інституту входили літературний, фізико-математичний та природничо-географічний факультети. Всього навчання відновили 482 студенти (Голос Дніпра. 8 жовтня. 1941). Також у місті було створено індустріальний інститут у складі факультетів: сільськогосподарського машинобудування, ливарного та холодної обробки металів (Голос Дніпра. 2 листопада. 1941).

3-поміж інших регіонів ТВА і РКУ, у найліпшому стані перебувала вища освіта у Дніпропетровську. У місті із вересня 1941 р. діяв Український державний університет у складі історико-географічного, філологічного, фізико-математичного, хімічного, біологічного, сільськогосподарського, медичного факультетів, фармакологічного відділення та однойменних курсів. На базі

металургійного, гірничого, хіміко-технологічного та будівельного вишів було створено політехнічний інститут. Відновив свою роботу інститут інженерів транспорту (Борисов, 2009: 76). Готуючи фахівців для обслуговування залізниць, заклад освіти користувався підтримкою влади. Із часом при ньому було створено залізничний технікум та ремісничу школу (Могилюк, 2012: 145).

За сприяння міського самоврядування та обласного відділу освіти був відкритий Вінницький педагогічний інститут. З 1 жовтня 1941 р. розпочалося навчання на мовно-літературному, історичному та фізико-математичному факультетах. Всього ж, на початку 1942 р. в педагогічному інституті навчалось 525 студентів. Для їх належної підготовки до складання зимової екзаменаційної сесії щосуботи викладачі інституту проводили консультації з історії України, загальної історії, німецької мови, української мови та літератури, світової літератури, теорії літератури, психології та педагогіки, елементарної математики і аналітичної геометрії, фізики та вищої математики. В інституті діяли курси вивчення німецької мови. Однак, добре налагодити навчання студентів у закладі освіти так і не вдалося. Часто освітній процес переривався через використання навчальних приміщень для потреб військових частин, а на початку 1943 р. у зв'язку з трудовою мобілізацією молоді інститут був закритий (Зінько, 2004: 234).

Педагогічний інститут у складі фізико-математичного, мовно-літературного та природничого факультетів відновив свою роботу у Запоріжжі (Спудка, 2011: 124). Восени 1941 р. розпочали працювати педагогічні ВНЗ у Черкасах та Умані (Гінда, 2012: 74), Житомирі (Спудка, 2002: 18)]. Але, Житомирський учительський інститут, на відміну від аналогічного закладу у Вінниці, через засилля у ньому осередку українських націоналістів так і не був відкритий (Стельникович, 2016: 359).

Певну лояльність у сфері відновлення роботи закладів професійної освіти проявляло й керівництво ВЗО. Проте в умовах постійних заборон щодо відновлення освітнього життя в країні з боку політичного керівництва Німеччини, конкретні рішення військових не завжди були послідовними. Так, у грудні 1941 р., командуючим військами оперативного тилового району було прийнято розпорядження про закриття вищих та середніх навчальних

закладів. Проте вже в другій половині 1942 р. вони поновили свою роботу, а в деяких регіонах ВЗО під різними приводами це розпорядження так і не було виконане. Військовими було відкрито й нові навчальні заклади: сільськогосподарський інститут Лівобережної України у складі рільничого, зоотехнічного, механізації сільського господарства, лісового та землевпорядного факультетів (Голос Дніпра. 1 листопада. 1942). Для завершення навчання колишніх студентів було поновлено навчання в Сталінському медичному інституті, сільськогосподарському інституті та технікумах (Нестеренко, 2005: 167, 180).

У ВЗО було відкрито немало навчальних закладів сільськогосподарського профілю. Так, у м. Бахмут восени 1942 р. почала працювати окружна середня сільськогосподарська школа. Організаційно до її складу входили: двохрічний загальний відділ для випускників 7 – 8 класів; однорічний спеціальний, для випускників 9 – 10 класів та осіб, які перейшли на II курс сільськогосподарського технікуму; чотири-п'ятимісячний завершальний курс для учнів IV та V курсів колишніх технікумів (Український голос. 20 серпня. 1943). Також у місті відкривалась реміснича школа із двохрічним терміном навчання. Школа готувала слюсарів, токарів, ковалів, електротехніків та столярів (Український голос. 7 жовтня. 1943).

Свої особливості організації навчання у професійних школах існували у ДГ. Як зауважував у своїх спогадах відомий діяч УКК К. Паньківський, на цей процес впливало саме ставлення української людності до майбутньої професії власних дітей. Як за часів Польщі, так і Австрії, не лише українська інтелігенція, а й селяни бажали бачити їх спочатку у гімназії, а потім в університеті. Тому, сфера ремісництва перебувала в руках етнічних німців та єврейської громади. Із німецькою окупацією краю, остання ж повністю згинула у вирі Голокосту, а тому, для українців з'явилася майже нова незаповнена ніша діяльності. Усунувши євреїв від ремісництва, уряд губернатора ДГ потребував поповненні відповідних кадрів, а тому, ініціював відкриття професійних шкіл. Поділялися вони на чотири групи: ремісничі, промислові, торгівельні і сільськогосподарські. Місцева українська громадськість, у тому числі і церква, закликала молодь вступати до

професійних шкіл. К. Паньківський згадував про відкриття у квітні 1942 р. медичного, фармацевтичного, сільськогосподарського і юридичного інститутів. А от у травні 1942 р. розпочали працювати частина факультетів технічних вишів: будівельний, архітектурний, хімічний, машинобудівний, електротехнічний та лісовий відділ сільськогосподарського інституту. Кожен інститут мав свого німецького директора і українського декана. Мовою навчання визначалася німецька, але лекторів зобов'язували пояснювати зміст навчання українською мовою. А от лабораторні заняття проводились українською мовою (Паньківський, 1959: 362, 364). Восени 1942 р. відбулися зміни у назвах навчальних закладів. Натомість «інститутів» вводилась назва «Державні фахові курси у Львові». Проте це не відбилося на якості викладання. В 1943 р. у Львові відкрили Державну вищу торгівельну школу, доступ до якої мали випускники гімназій та середніх торгівельних шкіл. Ця школа мала й педагогічний відділ, який готував фахівців для середніх торгівельних шкіл. А от Державні медичні і фармацевтичні фахові курси було об'єднано у Державні медично-природничі фахові курси у Львові.

Восени 1943 р. у медичному інституті навчалось 500 українських і 200 польських студентів, у фармацевтичному – 130, ветеринарному – 260, відділах технічних інститутів – 400, а сільськогосподарських – 100 студентів. К.Паньківський не без підстав вважав ці заклади освіти німецькими за формою, але українськими – за змістом (Паньківський, 1959: 364, 366).

Певним чином, інша ситуація у професійному навчанні української молоді в усіх окупаційних зонах склалася у сфері середньої спеціальної освіти. Потребуючи кваліфікованих спеціалістів фактично для усіх галузей виробництва та сфери обслуговування, окупаційні власті (окрім Е.Коха) принципово не заперечували щодо здобуття молоддю професій цього освітнього рівня.

ТВА у цьому плані працювала достатньо непогано. Так у Запоріжжі вже за місяць після окупації було створено середню професійно-технічну школу, до складу якої входили хімічне, механіко-будівельне, будівельно-шляхове та електротехнічне відділення. Хімічне відділення готувало хіміків-металургів

та хіміків-технологів. Працювала і фельдшерсько-акушерська школа із фармацевтичним відділенням. У місті відкривались трирічні ремісничі школи, текстильна школа для дівчат, спецшкола для глухонімих. Передбачалося відкриття комерційної і сільськогосподарської шкіл, а також надати ремісничій школі сільськогосподарського ухилу, оскільки, заклад освіти мав у своєму розпорядженні велику за розмірами земельну ділянку. Керівництво місцевого відділу освіти вважало за необхідне відмовитись від утворення дрібних професійних шкіл та укрупнювати їх. Усі відкриті заклади професійної освіти, окрім медичної школи і учительського інституту до 1 січня 1942 р. мали працювати на принципі самоокупності (Нове Запоріжжя. 16 листопада. 1941).

У Полтаві під час перебування у ТВА, упродовж першої половини 1942 р., було створено 8 фахових шкіл: сільськогосподарську, землевпорядну, фармацевтичну, музичну, художньо-промислову, деревообробну, ремісничу, фельдшерську (із зуболікарським відділенням). У місті працювали і півторамісячні землемірні курси (Константиноградські нові вісті. 15 липня. 1942).

Найбільш впорядкований вигляд і потрібно визнати ефективний процес будівництва професійної школи здійснювався на теренах ДГ. При цьому, він проводився відповідно до вказівок керівництва Генерального губернаторства та ДГ, із якими, як вже зазначалося, співпрацювали структури УЦК та УКК, студентські товариства. М.Галів, встановив, що порівняно із радянськими часами, кількість професійних шкіл у краї навіть зросла. Більшість закладів професійної освіти репрезентували фахові школи промислово-ремісничого, торгівельного та сільськогосподарського спрямування (Галів, 2010: 233).

А от на теренах РКУ та ВЗО здавалось, нормативні установки А.Розенберга та Е.Коха у сфері професійної освіти і не діяли. У цих окупаційних зонах відтворювалася структура професійної освіти, яка діяла ще у довоєнний період. І якщо відповідну лінію поведінки адміністрації ТВА ще можемо зрозуміти відсутністю надходження відповідних вказівок від центральних відомств Німеччини, то дії генеральних комісаріатів РКУ та комендатур Вермахту у ВЗО пояснюються необхідністю швидкої, навіть «екстреної» підготовки

кваліфікованих кадрів. І нічого ліпшого, аніж використати «радянський» досвід, німецькі управлінці придумати не могли.

Номенклатуру типів закладів середньої професійної освіти, які відновили свою роботу в РКУ та ВЗО, можемо розподілити на сільськогосподарські, технічні, медичні та педагогічні технікуми і училища. Існувала й мережа закладів, які готували спеціалістів для сфери торгівлі та обслуговування. Так, у вересні 1941 р. відновив свою роботу Херсонський технікум сільськогосподарського машинобудування (Голос Дніпра. 8 жовтня. 1941). За декілька тижнів навчальний заклад отримав назву Херсонської середньої технічної школи сільськогосподарського машинобудування (Голос Дніпра. 7 листопада. 1941). Так само і Херсонська фельдшерсько-акушерська школа була перейменована на середню медичну школу (Голос Дніпра. 5 листопада. 1941). Шляхово-механічний технікум став середньою автошляховою школою із трирічним терміном навчання, яка готувала автомеханіків та будівельників доріг (Голос Дніпра. 6 листопада. 1941). Херсонська морська школа здійснювала підготовку штурманів та капітанів морських кораблів, механіків-дизелістів для морського торговельного флоту. Іхтіологічний відділ готував спеціалістів із розведення та вирощування рибних ресурсів. Навесні 1942 р. у морській школі було сформовано шість навчальних груп учнів (Голос Дніпра. 8 квітня. 1942). Влітку 1942 р. у школі було оголошено про набір учнів за спеціальностями корабельних мотористів та машиністів із півторарічним терміном навчання (Голос Дніпра. 31 липня. 1942). Навесні 1943 р. у Херсоні у медичній школі навчалася – 541, сільськогосподарській – 165, морській – 235, машинобудівній – 162, автодорожній 144 учнів (Голос Донбасса. 16 квітня. 1943).

Україна, як аграрна держава, посідала особливе значення у планах гітлерівців щодо викачування із неї продовольства, продукції тваринництва і сільського господарства. Тому, для німецької адміністрації питання кадрового забезпечення сільськогосподарського виробництва поставало доволі гостро. Як вже зазначалося, у цих умовах влада йшла на відновлення роботи частини сільськогосподарських інститутів. Частина їх відновила свою роботу вже восени 1941 р. В 1942 р. більшість відповідних

інститутів було перетворено на вищі сільськогосподарські школи. Керівництво РКУ, на базі колишніх сільськогосподарських інститутів, планувало відкрити вищі агрономічні школи у Києві, Мелітополі, Умані та Херсоні (Нестеренко, 2005: 360).

Оскільки в Україні за ініціативи відомства А.Розенберга планувалося проведення аграрної реформи, а для цього потребувалося проведення комплексу суто технічних, підготовчих заходів, із середини 1942 р. розпочалося активне створення закладів із підготовки фахівців у галузі землемірства. Землевопорядчі технікуми було створено у Дніпропетровську (готували інженерів-геодезистів, інженерів-землевопорядників), Полтаві та інших містах України (Гончаренко, 2008: 156).

Німецькі окупаційні адміністрації практично не звертали уваги на підготовку педагогічних кадрів для системи професійної освіти. Так, навіть у ДГ, як встановила Г.Білавич, єдине що було зроблено у цій сфері – це орієнтація контингенту учительських семінарій та різних курсів на формування в учнів умінь і навичок з основ ведення сільського і певною мірою домашнього господарства, тваринництва і промислами, а також з оволодіння деякими робітничими професіями. Також, в 1943 р. у Коршеві, провадилась підготовка сільськогосподарських «дорадників», які повинні були допомагати агрономам та учителям у школах (Білавич, 2016: 135, 136).

Непроста ситуація в усіх окупаційних зонах України склалась у галузі вищої професійної педагогічної освіти. Більшість навчальних закладів педагогічного профілю було відкрито у зоні відповідальності ТВА. Проте із формуванням структур ВЗО та РКУ їх роботу було припинено або ж утворено середні педагогічні навчальні заклади. Нічого дивного у цьому не було, адже система середньої освіти була скасована, а тому цілком логічно, що ці заклади освіти готували вчителів для народних шкіл. Про систему підготовки фахівців для професійних шкіл на той час у цих окупаційних зонах не йшлося. Так, у ДГ, як встановила Г. Білавич в 1940-1941 рр. було відкрито дворічну вчительську семінарію в Криниці та шестимісячні курси для некваліфікованих учителів-помічників і двотижневі курси для кваліфікованих учителів у Криниці, Сяноці, Ярославі, Грубешеві, Холмі, Білій Підляській,

Риманові. Особливістю навчальних планів із підготовки вчителів стало зменшення термінів вивчення загальноосвітніх предметів. Натомість посилювалася увага до опанування знаннями із сільського господарства, тваринництва, ремесел та промислів (Білавич, 2016: 136).

Потребуючи певної кількості вчительських кадрів німецька влада пішла шляхом створення однорічних або одномісячних курсів. Такі курси були створені у Пінську, Бресті та Любешові на Поліссі (усі в межах генеральної округи «Волинь та Поділля»). На цих курсах навчалися як вчителі, так і особи, які не мали педагогічного досвіду. Курси у Бресті мали назву «Однорічних державних вчительських курсів» (Український голос. 13 серпня. 1942).

У багатьох закладах освіти було здійснено і випуски невеликої кількості підготовлених спеціалістів, здебільшого із тих, хто розпочав навчання ще до війни. Так, у липні 1942 р. складали випускні іспити 122 студенти медичного факультету Дніпропетровського університету. У результаті – 117 випускників одержали дипломи (Нове Запоріжжя. – 28 липня. – 1942). У вересні 1942 р. 84 студенти Вінницького медичного інституту також закінчили навчання (Голос Дніпра. 1 листопада. 1942). У середині липня 1942 р. відбувся випуск 90 лікарів у Київському медичному інституті (Кицак, 2018: 100).

У липні 1943 р. здійснила випуск 15 техніків-механіків та 47 техніків Костянтиноградська сільськогосподарська школа, що на Харківщині (Український голос. 20 серпня. 1943). Восени 1943 р. 32 спеціалісти успішно склали випускні іспити у Шпанівській трирічній сільськогосподарській школі, яку створили ще восени 1941 р. (Український голос. 7 жовтня. 1943). У червні 1942 р. завершилися випускні іспити в Запорізькій медичній школі. Випускники одержали спеціальності фельдшерів та фельдшерів-акушерок (Нове Запоріжжя. 20 червня. 1942). Херсонська медична школа в 1942 р. випустила 23 фармацевтів, 23 акушерок та 46 фельдшерів (Голос Донбаса. 16 квітня. 1943).

Випускників Вінницького будівельного технікуму, який відбувся у серпні 1942 р. відвідав гебітскомісар, який пообіцяв

особисту підтримку закладу освіти (Український голос. – 27 серпня. – 1942).

На теренах ДГ та РКУ особливість роботи закладів освіти проявилась у роздільному навчанні представників різних національностей. У ДГ поляки та українці, а в РКУ українці та білоруси навчалися порізно. Так, у Бресті у вересні 1943 р. було відкрито трирічну середню державну українську технічну школу (Український голос. 23 вересня. 1943).

Висновки

Запроваджена в окупаційних зонах України система закладів вищої освіти для українців репрезентується медичними, технічними та сільськогосподарськими вишами. Університетська освіта була фактично скасованою. Єдиний в усіх окупаційних зонах України Дніпропетровський університет працював нестабільно. Короткочасне відкриття Київського та Харківського університетів досить швидко припинилося. Львівський університет також не працював. Політика окупаційних властей у сфері вищої педагогічної освіти була спрямована на її скасування, хоч окремі навчальні заклади в РКУ та ВЗО певний час таки працювали, здійснюючи професійну підготовку спеціалістів відповідного профілю. При цьому, їх більшість в РКУ та ВЗО не проводила прийому студентів на перші курси, завершуючи навчання лише старшокурсників.

Найбільші успіхи у сфері вищої освіти зафіксовано у ДГ, де незважаючи на відсутність офіційних їх ідентифікаторів, відповідні навчальні заклади таки працювали, а молодь мала можливість навчатися за кордоном. Цьому сприяло й існування таких громадських організацій як УЦК, УКК та КоДУС.

Фактично, відмовляючи українцям у праві на здобуття вищої освіти, німецькі власті усіх окупаційних зон принципово не виступали проти ідеї запровадження роботи системи навчальних закладів середньої професійної освіти. І навіть протистояння цій лінії з боку Е.Коха не заважало частині підлеглих йому генеральних комісарів та гебітскомісарів відкривати навчальні заклади цього освітнього рівня. Керівник РКУ фактично втратив контроль за цим процесом, зупинити який він так і не зумів жодними погрозами та службовими покараннями. Нестача кваліфікованих

кадрів, усупереч позиції Е.Коха, примушувала регіональні та місцеві німецькі власті відкривати ці навчальні заклади. Найбільш впорядкованим та ефективним цей процес був на теренах ДГ, хоч і власті ТВА та ВЗО діяли достатньо результативно.

Так само, задля підготовки робітничих кадрів для багатьох галузей господарства та сфери обслуговування в усіх окупаційних зонах України, створювались відповідні навчальні заклади. Було створено й мережу курсової підготовки та перекваліфікації кадрів. Частина навчальних закладів готувала спеціалістів безпосередньо на виробництві.

Негативні тенденції роботи закладів професійної освіти найбільш чітко фіксуються у галузі педагогічної освіти. У ДГ їх взагалі не було створено. Створені у зоні відповідальності ТВА педагогічні інститути після передачі відповідних територій у підпорядкування адміністрації РКУ та ВЗО невдовзі припинили своє існування. Натомість, на їх місці було створено учительські семінарії, які готували кадри для початкової школи. А от про систему підготовки педагогічних кадрів для професійних шкіл в окупаційних зонах України майже не йшлося.

Основним контингентом, який приступав до навчання у відновлених закладах професійної освіти – були колишні радянські студенти та учні, хоч від наборів на І курси окупаційні власті таки не відмовлялися. Більшість навчальних закладів вищої та середньої спеціальної освіти, які відновили свою роботу у період окупації, так і не випустили жодного спеціаліста. Водночас, певна кількість фахівців із числа старшокурсників, які розпочали навчання ще до війни, таки отримали дипломи спеціалістів і були направлені на роботу за фахом. Те ж саме стосується і роботи закладів початкової професійної освіти та курсової підготовки.

Література

1. Білавич Г.В. Теорія і практика виховання господарської культури учнів та дорослих у Західній Україні (друга половина XIX – середина 40-х років XX століття: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Івано-Франківськ, 2016. 713 с.
2. Борисов В.Л. Культурно-освітні процеси у м. Дніпропетровську в умовах німецько-фашистської окупації (1941–1943 рр.). *Вісник*

Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія. 2009. Вип. 1. С. 76 – 89.

3. Випуск лікарів у Вінницькому медичному інституті. *Голос Дніпра*. 1 листопада. 1942.

4. Випуск сільськогосподарської школи у Костянтинограді. *Український голос*. 20 серпня. 1943.

5. Випуск у Вінницькому будівельному технікумі. *Український голос*. 27 серпня. 1942.

6. В педагогічному інституті. *Нове Запоріжжя*. 21 грудня. 1941.

7. В щасливе майбутнє. *Нове Запоріжжя*. 20 червня. 1942.

8. Галів М. Між серпомолотом і свастикою: освіта на Дрогобиччині у 1939 – 1944 рр. Дрогобич, 2010. – 337 с.

9. Гінда В. Освітня політика нацистів в райхскомісаріаті «Україна». *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей*. 2012. Вип. 15. С. 61–75.

10. Гончаренко І.В. Професійна освіта на теренах Райхскомісаріату «Україна»: дис. ... канд.. іст. наук : 07.00.01. Переслав-Хмельницький, 2012. 220 с.

11. Гончаренко О.М., Гончаренко І.В., Куницький М.П. Нацистська окупаційна політика у сфері освіти на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.): монографія. К.: ПП «НВЦ «Профі», 2014. 232 с.

12. Гончаренко О. Місцеобласних управ у системі гітлерівського окупаційного апарату влади: процес створення, службові компетенції, характеристики керівників (1941–1942). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2020. Вип. 31. С. 53 – 62.

13. Гончаренко О. Сільськогосподарська освіта в Райхскомісаріаті «Україна»: до питання про відновлення діяльності навчальних закладів та спроби підготовки кваліфікованих фахівців (1941–1944 рр.). *Український селянин*. 2008. Вип. 11. С. 154–157.

14. Гончаренко О. Потильчак О. Нормативно-правове врегулювання поведінки місцевого населення у зонах відповідальності Тимчасової військової адміністрації та Райхскомісаріату «Україна» (літо 1941 – зима 1942). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2021. Вип. 18. С. 167 – 175.

15. Гончаренко О.М. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.): монографія. Київ: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. 600 с.

16. Добров П.В., Бистра М.О. Система освіти в Донбасі у роки Великої Вітчизняної війни: Монографія. Донецьк: Норд-Прес, 2006. 273 с.

17. Єржабкова Б. (2008) Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів. Київ: Наукова думка. 272 с.

18. Жосан О. Тенденції розвитку шкільної навчальної літератури в Україні (20-ті – 80-ті роки ХХ століття): монографія. Кіровоград: Ексклюзив-систем, 2013. 656 с.

19. Зінько Ю.А., Григорчук П.С. Заклади культури та освіти Вінниччини в умовах фашистської окупації (1941–1944 рр.). *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 2004. Вип. 26. С. 230–237.

20. Кицак Б.В. Медичне забезпечення населення в Райхскомісаріаті «Україна» в 1941–1944 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Житомир, 2018. 242 с.

21. Масненко В.В. Черкаський педагогічний інститут у період окупації 1942–1943 рр. *Черкащина в контексті історії України. Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції Черкащини (до 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.)*. – Черкаси: Ваш дім, 2005. С. 182–288.

22. Могилюк С.В. Наука в генеральному окрузі «Дніпропетровськ» в період німецької окупації (1941–1943 рр.): вищі навчальні заклади на службі окупантів (на прикладі діяльності Дніпропетровського українського державного університету та Дніпропетровського інституту інженерів транспорту). *Інтелігенція і влада. Серія: Історія*. 2012. Вип. 24. С. 135–147.

23. Навчання в Харківському сільськогосподарському інституті. *Відбудова*. 17 листопада. 1942.

24. Народное образование в Херсоне. *Голос Донбасса*. 16 квітня. 1943.

25. Нестеренко В.А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941–1943 рр. (адміністративний, економічний та

соціокультурний аспекти): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2005. 307 с.

26. Нові лікарі. *Нове Запоріжжя*. 28 липня. 1942.

27. Оголошення окружної сільськогосподарської школи. *Відбудова*. 12 листопада. 1942.

28. Оголошення. *Відбудова*. 19 листопада. 1942.

29. Оголошення. *Голос Дніпра*. 23 вересня. 1941.

30. Оголошення. *Голос Дніпра*. 8 жовтня. 1941.

31. Оголошення. *Голос Дніпра*. 2 листопада. 1941.

32. Оголошення. *Голос Дніпра*. 5 листопада. 1941.

33. Оголошення. *Голос Дніпра*. 1 січня. 1942.

34. Оголошення. *Голос Дніпра*. 8 квітня. 1942.

35. Оголошення. *Голос Дніпра*. 31 липня. 1942.

36. Оголошення. *Голос Дніпра*. 6 листопада. 1942.

37. Оголошення. *Український голос*. 13 серпня. 1942.

38. Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк. 1959. 273 с.

39. Поновлено відкриття шкіл в Україні. *Голос Дніпра*. 5 квітня. 1942.

40. Потильчак О. Нацистська політика у сфері підготовки спеціалістів із середньою та вищою спеціальною освітою в Україні (1942–1944 рр.). Архіви окупації. 1941–1944. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2006. С. 782–790.

41. По Україні. *Константиноградські нові вісті*. 15 липня. 1942.

42. Профтехосвіта м. Запоріжжя. *Нове Запоріжжя*. 16 листопада. 1941.

43. Сільськогосподарська школа в Шпанові. *Український голос*. 7 жовтня. 1943.

44. Спудка І. Освітня політика німецько-фашистських загарбників на окупованій території України. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2002. Вип. XIV. С. 117–182.

45. Спудка І.М. Система освіти часів окупації на території Запорізької області. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2011. Вип. XXX. С. 123–132.

46. Спудка І.М. Вищі та наукові інституції часів нацистської окупації на території України (на прикладі округу

«Дніпропетровськ» Рейхскомісаріату Україна). Схід. 2018. Вип. 4. С. 30–36.

47. Стельникович С.В. Нацистський окупаційний режим на території Житомирсько-Вінницького регіону і місцеве населення: паралелі існування й боротьби (1941–1944 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. Київ, 2016. 522 с.

48. Стефанюк Г. В. Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941–1944 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 / Г.В. Стефанюк; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2004. 19 с.

49. Українська технічна школа. *Український голос*. 23 вересня. 1943.

50. Херсонська морська школа. *Голос Дніпра*. 8 квітня. 1942.

Брехунець А.І., Васенко В.В., Гончаренко О.М.

Організація роботи закладів професійної освіти у німецьких окупаційних зонах України в 1941–1944 рр.: історико-педагогічні аспекти

Анотація

Метою статті є теоретична реконструкція практичної реалізації нацистської політики у сфері професійної освіти, котра здійснювалась в окупаційних зонах України. Результатом дослідження є виділення і порівняння результативності відповідних заходів в дистрикті «Галичина», зоні відповідальності Тимчасової військової адміністрації, Військовій зоні та Райхскомісаріаті «Україна».

В основу авторської інтерпретації проблеми покладалися методи ретроспективного, історико-порівняльного, порівняльно-зіставного та хронологічного аналізу виявлених джерел, а також класифікації та систематизації статистичних даних щодо відновлених німецькими окупаційними властями закладів професійної освіти.

Розкрито типи закладів професійної освіти, які працювали в окупаційних зонах України. Встановлено, що в найбільш системному вимірі підходи окупаційної адміністрації до відновлення роботи

закладів професійної освіти простежуються в дистрикті «Галичина» та зоні відповідальності Тимчасової військової адміністрації. У найгіршому стані організація роботи закладів професійної освіти здійснювалася на теренах Райхскомісаріату «України». Встановлено що частина німецьких регіональних управлінців організовуючи широку експлуатацію загарбаного територіального масиву потребувала кадрів, а тому, у цій сфері фактично діяла на власний розсуд.

Зроблено висновок, що частина навчальних закладів системи професійної освіти німецьких окупаційних зон України встигли підготувати кваліфікованих спеціалістів і направити їх на роботу.

Ключові слова: окупаційна влада, професійна освіта, професійна школа, технікум, інститут, кваліфіковані кадри, курсова підготовка.

Брехунец А.И., Васенко В.В., Гончаренко А.Н.

Организация работы учреждений профессионального образования в немецких оккупационных зонах Украины в 1941–1944 гг.: историко-педагогические аспекты

Аннотация

Целью статьи является теоретическая реконструкция практической реализации нацистской политики в сфере профессионального образования, которая проводилась в оккупационных зонах Украины. Результатом исследования является сравнение результативности соответствующих мероприятий в дистрикте «Галиция», зоне ответственности Временной военной администрации, Военной зоне и Рейхскомиссариате «Украина».

В основу авторской интерпретации проблемы легли методы ретроспективного, историко-сравнительного, сравнительно-сопоставимого и хронологического анализа выявленных источников, а также классификации и систематизации статистических данных насчет открытых немецкими оккупационными властями учреждений профессионального образования.

Раскрыты типы учреждений профессионального образования, которые работали в оккупационных зонах Украины. Установлено, что в наиболее системном измерении подходы оккупационной ад-

министратии к возобновлению работы учреждений профессионального образования прослеживаются в дистрикте «Галиция» и зоне ответственности Временной военной администрации. В наихудшем состоянии работа учреждений профессионального образования проводилась в Рейхскомиссариате «Украина». Установлено, что часть немецких руководителей в этой сфере действовала фактически на собственное усмотрение. Сформулирован вывод, что часть учебных учреждений системы профессионального образования успела подготовить квалифицированных специалистов.

Ключевые слова: оккупационная власть, профессиональное образование, профессиональная школа, техникум, институт, квалифицированные кадры, курсовая подготовка.